

A referenciális jelentés reprezentációjának műfajspecifikus sajátosságai

DOBI EDIT

„Petrovicsból tehát Pápán lett Petőfi.”¹

1. Bevezetés

A referenciális jelentés a szemiotikai textológiai jelentésvizsgálat alapkategóriája. A szemiotikai textológiai szövegfelfogás a szöveget több szempontból is komplex jelnek tekinti. A szöveg komplex a szerkezetét tekintve, mert — noha szöveg funkciójú lehet egyetlen hang is — a szöveget általában a szövegegészhez képest kisebb (kevésbé komplex szerkezetű) egységek alkotják. Komplex azért is, mert értelme több jelentéssikkből áll, amelyek némelyike a nyelv morfo-szintaktikai, illetve szó- és mondatrendi szabályaival, illetve ezek ismeretével függ össze, másik része pedig az értelmező egyén tapasztalati tudásán, intuícióján, egyéni élményeken alapuló asszociációin alapszik. A szöveget tekinthetjük komplexnek az őt alkotó jelek tekintetében is, mert legritkábban fogadható be pusztán egyetlen csatornán, önmagában az írott és a hallott szöveg is tekinthető multimediálisnak, amennyiben a vizuális és az akusztikai csatornát külön médiumként fogjuk fel a verbalitás mellett.²

Az alábbiakban a szövegegyes jelentéssíkjai közül a referenciális jelentéssel foglalkozunk. Ez a jelentésreprezentációnak nem a rendszernyelvészeti értelemben kötött műveletei révén bontakozik ki, hanem az értelmezőnek az értelmezést pillanatnyilag irányító intuíciói, valamint pillanatnyilag előhívható tudásbázis-tartalma alapján.

Elsőként a szóban forgó kategóriát elhelyezzük a szemiotikai textológiai jelentésreprezentáció kategóriáinak sorában, megadva pontos meghatározását.

¹ <http://www.jmvt.papa.hu/node/5174> (2023. február 23.)

² Ez a megközelítés PETŐFI S. JÁNOS korai multimedialitás-kutatásainak egyik kérdésköre, amely különbséget tesz a nulladfokú és a valódi multimedialitás között. Előző vonatkozik az itt kifejtett vizuális és akusztikai csatorna szerepének jellemzésére, utóbbi kategória pedig a nem nyelvi jelrendszerek (a zene, a mozgás, a kép) alkalmazásával születő multimediális kommunikáciumok reprezentációjára.

Ezután két eltérő műfajba tartozó szöveg jelentésének reprezentációjával mutatunk rá arra, hogy milyen műfajspecifikus jellemzői vannak magának a referenciális jelentéssíknak, valamint az elemző — ezekhez a jellemzőkhöz igazodó — nézőpontjának. Az a benyomásom, hogy a szövegek jelentésével foglalkozó szövegnyelvészeti megközelítések — noha elméleti síkon számolnak az értelmezés kontextusához tartozó, az értelmezés folyamatára és a szövegértelemre ható tényezőkkel — nem differenciálják ezeket kellően ahhoz, hogy sejthetővé váljon, milyen értelmezői intuíciók és döntések vezetnek a befogadót a jelentés reprezentációja során.

A törekvésem a gondolatmenetem fókuszába helyezni a szövegek értelmezése során felhasznált tudásbázisok feltárását és összehasonlítását is. Az elemzés eredményeként — azontúl, hogy a két konkrét szövegpéldány jelentését a szemiotikai textológia jelentésfelfogását követve reprezentáljuk — rávilágítunk magát az interpretációt jellemző eltérésekre, valamint az értelmezés során felhasznált tudásbázisok természetének különbözőségére. Ez utóbbi sajátos árnyalatot kap azáltal, hogy az elemzésre választott ismeretterjesztő prózai művet és az irodalmi lírai költeményt összekapcsoló motívum Pápa, az ünnepelt szülőhelye.

2. A referenciális jelentéssík helye a jelentésreprezentáció kategóriarendszerében

A szemiotikai textológiai jelentésfelfogást alapjaiban határozza meg a jel megduplázott modellje, amely lehetővé teszi az elemző számára, hogy számoljon mind a jelölő, mind pedig a jelölt objektíválható, valamint a jelhasználó által — egyéni mentális tartalomtól és kondícióktól befolyásoltan — leképzett síkjával. Ez az alapvetés vezet el az elmélet megalapozóját, PETŐFI S. JÁNOST, a jelentéssíkok definiálásáig, mert felismeri, hogy a szövegjelentés reprezentációja során a közlő és a befogadó is általánosan meghatározható műveleteket végez, valamint egymástól elég jól elkülöníthető értelmezői attitűdöket, illetve tudati tartalmakat mozgósít, ami kedvez a tipológiai törekvésnek. Ennek a gondolkodásmódnak eredménye három jelentéssík — az értelmi, a referenciális és a kommunikatív —, amelyek a poliglott szemiotikai textológiai szövegelemzések tanulságaként később kiegészülnek az asszociációs jelentéssíkkal.

Az **értelmi jelentés** verbalizált fogalmi jelentés, amely nyelvi-szemantikai értelmezés következménye. Ennek során a szöveg nyelvi megformáltságához feltelezhetően hozzárendelhető felépítést követve létrehozunk a nyelvi megformáltság alkotóelemeihez rendelt jelentésegységek szerveződését. Ez két műveletet foglal magában: egyrészt a nyelvileg kifejtett kompozícióegységek alapján a szöveget kiegészítjük nyelvileg nem kifejtett kompozícióegységekkel; másrészt világra vonatkozó ismereteket és/vagy feltevéseket (tudáskereteket, forgatókönyveket) alkalmazunk, amelyeket a konvencionális szótári jelentéseket alapul vevő

jelentéseken kívül az értelmezés megkíván. Ennek a jelentéssíknak a reprezentációja tehát a szövegértelem reprezentációjának formai értelemben vett nyelvi kiindulópontja.

A **referenciális jelentés** a szöveg lineáris és hierarchikus kompozíciójának értelmezése alapján rendelhető hozzá a nyelvi-fizikai megformáltsághoz. A kompozíció alkotóelemei nominális és predikatív referenciájú egységek. A nominális referenciális szerveződés értelmezésekor az entitásokat (személyeket, tárgyakat, tényállásokat) és a közöttük lévő korreferenciális viszonyokat azonosítjuk a fizikai megnyilvánulás síkján feltételezhetően kifejezett valóságvonatkozás mentális leképeződésében. A predikatív referenciális szerveződés értelmezésekor az igei vagy más szófajú predikátumok hálóját határozzuk meg, valamint a közöttük feltételezhetően fennálló korreferenciális relációkat, amelyekkel a szöveg fizikai megformálása a tényleges vagy feltételezett valóságmozzanat tényleges vagy feltételezett tényállásait reprezentálja. A referenciális jelentés értelmezésének része még az a művelet, amelynek során létrehozuk a szövegnek — a nominális és predikatív referenciális egységekkel operáló — elfogadható lineáris és hierarchikus szerveződését. Az értelmezésnek ez a mozzanata tehát a referált valóságdarabok szerveződéséből létrejött tényállások között értelmez elvárásoknak megfelelő összeférhetőségi viszonyokat, illetve az ezeket a viszonyokat kifejező verbális elemekből építkező lineáris szerveződéseket. Az ismertetett műveletek eredményeként olyan referenciális jelentés értelmezhető, amelynek alapján a fizikai megformáltság szerveződési formái által kifejezett valóságmozzanat mentális képét egy összefüggő valóságdarab mentális képeként tudjuk elfogadni (vö. DOBI 2021: 89). A referenciális jelentés reprezentációjában fontos tényező annak jellemzése, hogy a nem verbális médiumok miképpen hatnak az értelmező működésére, a tudásbáziselemek kiválasztására és aktiválására, a befogadói elvárásokra, ezek révén nyilvánvalóan magára a referenciális jelentésre, valamint globálisan a leképezett szövegértelemre.

A **kommunikatív jelentés** reprezentációja az értelmi jelentéshez hasonlóan a nyelvi rendszer tudásán alapszik, a nyelv mondat- és szövegszervezési szabályainak (kötöttségeinek és lehetőségeinek) az ismeretében tudunk hozzáférni, beleértve a hangoztatás szabályait is. A kommunikatív jelentéssík értelmezése tehát egyrészt a szöveg mondatainak belső elrendezésétől és prozódijától függ, másrészt pedig maguknak a mondatoknak a szövegbeli lineáris szerveződésétől. (Erre a két szerveződésre az egyes természetes nyelvek eltérő szabályokat értelmeznek, amelyek egyben meghatározzák a prozódiai struktúrákat is.) Mivel a magyar nyelvben egy szerkezeti egység összetevői jellemzően többféle lineáris elrendezésben állhatnak, és az egyes lineáris elrendezésekhez eltérő prozódia is tartozik, a jelentésreprezentáció szempontjából informatív, hogy az alkotóelemek összes lehetséges sorrendi variációja közül melyik elrendezés (illetőleg melyik prozódiai

struktúra) választódik ki egy bizonyos szöveghelyen. A szemiotikai textológiai jelentésrepresentáció talaján ez az informativitás a szóban forgó egység kommunikatív jelentése.

Némely szövegek jelentésének reprezentációja, valamint bizonyos interpretációs helyzetek azt kívánják, hogy az említett három jelentéssík kiegészüljön egy negyedikkel, az **asszociációs jelentés** síkjával. Ezt egyrészt azoknak a szövegmondat-halmazoknak a jelentésrepresentációja teszi szükségessé, amelyek szövegként való értelmezéséhez olyan speciális háttérismeretek mozgósítására van szükség, amelyek egyéni asszociációk mentén teremtenek olyan tudásháttérrel, amely alapján a verbális szerveződéshez rendelhető referenciális, illetve értelmi jelentés síkján nem összefüggő szövegmondat-halmazok a befogadó ítélete szerint összefüggő, jól formált szövegekként (szövegmondatláncokként) értelmezhetők. (Ilyenek lehetnek például bizonyos patológikus szövegek.) Az asszociációs jelentéssík vizsgálata nem mellőzhető akkor sem, amikor maga az értelmezés művelete egészül ki olyan attitűddel, amelynek reprezentálására a másik három jelentéssík leírása nem elegendő. (Ilyen lehet például bizonyos szövegek feldolgozásának személyes apropója, vö. DOBI 2012, 2013.)

A szemiotikai textológia elgondolása a szöveg mint komplex jel jelentéséről egyedi a szövegekkel foglalkozó tudományok körében. A definiált jelentéssíkok — amelyek reprezentációjához a szemiotikai textológia szempontokat, elemzési lépéseket és kategóriarendszert is kidolgoz — természetesen csak teoretikusan választhatók külön egymástól a szöveghez feltehetően rendelhető tényállás vizsgálata során, hiszen egyik jelentéssík sem független semelyik másiktól.

Az egyes jelentéssíkok relevanciáját (ha úgy tetszik, fontosságát) egy adott szöveg jelentésének reprezentálásában alapvetően az interpretáció típusa (tehát az interpretáció műveleteinek sajátosságai, beleértve a befogadóra vonatkozókat is), valamint az értelmezés során felhasznált tudásbázis természete (tudás, hiedelem, feltevés) és tartalma határozzák meg.

A fentebb részletezett referenciális jelentéssík meghatározásból kiderül, hogy az ennek reprezentációja során végzett értelmezői műveletek eredményeként létrejövő mentális képet fogjuk fel szövegrételemként. Fontos szerep jut annak, hogy ennek a tényállás-leképezésnek mely fogalmi sémák képezik az alapját (vagyis milyen forgatókönyvre, illetve forgatókönyvekre, valamint milyen tudáskeretre, illetve tudáskeretekre támaszkodik a befogadó a szöveg értelmezése során), és ezek forrásul milyen tudásbázis szolgál. A szöveg nominális és predikatív jelentésekből álló referenciális szerveződésének feltárása során a befogadó lineáris jelentésfolytonosságot, valamint hierarchikus jelentésviszonyokat értelmez.

3. Az elemzésre választott szövegek és vizsgálatuk fő attitűdje

Az alábbiakban egy vers, valamint egy prózai szöveg szemiotikai textológiai megközelítésére vállalkozom. Fontos megjegyezni, hogy az elemzés kizárólag a referenciális jelentés reprezentációjára szorítkozik, ennek kapcsolódását a többi jelentéssíkhoz jelen tanulmány nem tárgyalja.

A vers lírai költemény, a próza pedig ismeretterjesztő írás. A szövegek eltérő műfajisága nem véletlen. A vizsgált referenciális jelentéssík reprezentációjának fő sarokpontjai ugyanis úgy mutathatók be szemléletesen, ha rávilágítunk műfaji kötöttségeikre. Ezek háttérben elsősorban az alkotói, így az értelmezői nézőpont eltérése áll az interpretáció sajátosságaival összefüggésben, ehhez szorosan kapcsolódóan pedig a jelentésreprezentáció során felhasznált tudásbázisok különbségei.

A szövegek közös motívuma Petőfi Sándor és Pápa. Petőfi pápai tartózkodása idején vette fel azt a vezetéknevet (akkor még ipszilonnal, Petőfy-ként), amelyen azután az utókor számára is ismertté vált. Az elemzés egyik tárgya azért *A borozó*, mert ez Petőfi első verse, amelyet éppen az ünnepelt szülőhelyén, Pápan írt.

A borozó

Gondüző borocska mellett
Vígan illan életem;
Gondüző borocska mellett,
Sors, hatalmad nevetem.
És mit ámultok? ha mondom,
Hogy csak a bor istene,
Akit én imádok, aki
E kebelnek mindene.
És a bor vidám hevében
Fütyöntek rád, zord világ!
Szívemet hol annyi kínnak
Skorpiói szaggaták.
Bor taníta húrjaimra
Csalni nyájas éneket;
Bor taníta elfeledni,
Csalfa lyányok, titeket.
Egykor majd borocska mellől
A halál ha úzni jó:
Még egy korty - s nevetve dülök
Jégöledbe, temető!

A prózai szöveg a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár honlapján olvasható. Ennek a szövegnek — tiszteletben tartva a tanulmány terjedelmi korlátait — az első két bekezdését elemzem tüzetesen.³

Itt látható a honlap a szöveggel és a hozzá kapcsolódó képi elemekkel, alább pedig ennek elemzésre választott részlete.⁴

JÓKAI MÓR VÁROSI KÖNYVTÁR, PÁPA

Címlap Könyvtárunk Szolgáltatásaink Adatbázisok Digitális könyvtár Pápa-helytörténet KSZR Katalógus Hosszabbítás

PETŐFI SÁNDOR

1841 márciusában felkereste Pápan tanuló rokonát, Orlay Petrich Somát. Néhány hetet Pápan töltött, az 1841/42. tanévet a pápai kollégiumban töltötte a hetedik, logikai osztály tanulójaként, és a Református Főiskolán az előadásokat is látogatta. Tanára, Tarczy Lajos ajánlására Horváth István ügyvédnél irnokoskodott. Baráti köre elsősorban a Főiskolai Képzőtársaság révén alakult ki, amelynek tevékeny tagja volt. Verseiket írt, szavait, Heine és Schiller műveket fordított. A Képzőtársaság ma is őrzött Érdemkönyvből tudjuk, hogy akkor még verses alá a Petrovics nevet írta, de Bárány Gusztáv: Literatúra szengék c. kéziratok műveinek háttérjára már kétszer is leírta: Petőfy, Petrovicsból tehát Pápan lett Petőfi. Ekkor jelent meg nyomtatásban, Bajza Athenaeumában elő verse, A borzók. A Pápan kiadott Néphírást c. naptárban is megjelent két verse. 1842 októberében ismét Pápan tartózkodott. Megélhetését azonban nem látta biztosítottának, ezért november 2-án elhagyta a várost. Ezután csak 1843 tavaszán járt a Pápan, ahol barátai nagy örömmel ünnepelték a váratlan találkozást. Az iskolát nem látogatta, csak a Képzőtársaságot és a könyvtárat.

A Petőfi Sándor u. 11. sz. ház falán, ahol Orlay Petrich Somával közös lakása volt, ma emléktábla van. Kisfaludt Strobl Zsigmond által készített mellszobrárt 1931-ben, egészalakos szobrárt, Somogyi József alkotását 1973-ban avatták. Szeberényi Lajoshoz írt levele szerint 1841 őszén, Páparra tartva Keszthelyen is megfordult. Darnay Kálmán vitatható állítása szerint nemcsak útutazott ekkor Sümegen, hanem néhány napot is töltött ott, az akkor ott tartózkodó szintársulatnál működő Fekete Mihállyal együtt. 1841 nyarán Pestről jött Balatonfüreden, innen átkelve a Balatonon Somogyba, majd Tolnába ment. Helyi hagyomány szerint 1842-ben egy kirándulás alkalmával megfordult Gannán, ahol verset írt a mauzóleum parkányára. A Petőfi-irodalom kétségbe vonja ennek hitelességét. A hagyomány szerint pápai tartózkodása alatt Puzdor Gyulával együtt járt Ajkán. A Petőfi-irodalom megkérdőjelezi ennek hitelességét is. A várpalotaiak három látogatást is számon tartanak. Először 1839 májusában Székesfehérvárról Vas megyébe gyalogolt és ez csak Várpalotán átmenve történhetett.

1842 novemberében viszont Páparól Veszprémre, és feltehetően Várpalotán keresztül utazott Székesfehérvárra. A harmadik palotai útról írásos emlék is maradt: A Széket szeggyel c. költeményének kéziratán "Pusztai-Palota. 1843. április" olvasható. Kőnczöl Imre egy negyedik látogatást is feltehető, mégpedig 1848 tavaszán, amikor is (szerinte) nem Veszprémbe utazott, hanem István öccséhez Várpalotára, aki 1845 és 1848 között ebben a városban lakott, és akivel ebben az időben is kapcsolatban állt. Utazásai során (feltehetően) több alkalommal is járt Veszprémbe. 1842. november 2-án otthagya Pápat Veszprém felé vette útját, amiről Vadonban c. verse is tanúskodik. 1848. március 5-6. -án a későbbi Bakony Szállóban lakott, és a városban töltött egy-két napot, itt értesült a francia forradalomról. A veszprémi látogatást Szuper Károly színgizagató naplójában örökítette meg.

Irodalom: ORLAI Soma: Adatok ~ életéhez. = Bp., Szle, 1879. 37. sz. – RÁNZAI Péter: ~ és Puzdor Gyula, Vp, 1943. – KŐNCZÖL Imre: ~ utjain Veszprém megyében. Vp., 1973. – PRAZNOVSKY Mihály: ~ életének néhány veszprémi vonatkozásáról. = VpSz., 1994. márc. – PRAZNOVSKY Mihály: ~ veszprémi napjai. = Tájirodalom, Vp., 1996. – NÁDASDY Lajos: ~, a pápai diák. = Új. Hor, 1998. Kőnczöl Imre.

Forrás: Veszprém megyei életrajzi lexikon. Főszerkesztő Varga Béla. Veszprém, 1998.

Születési dátum: 1823-01-01
Születési hely: Kiskörös
Halálozás dátuma: 1849-07-31
Halálozás helye: Fehéregyháza
Foglalkozás: költő
További képek

© Copyright, 2019, jmvk.papa.hu

A Jókai Mór Városi Könyvtár honlapjának részlete

³ Az, hogy nem teljes szöveget vizsgálunk, hanem szövegrészletet, megállapításaink relevanciáját a jelentéssík vonatkozásában nem befolyásolja.

⁴ <http://www.jmvk.papa.hu/node/5174> (2023. február 23.)

„Petőfi Sándor

1841 márciusában felkereste Pápán tanuló rokonát, Orlay Petrich Somát. Néhány hetet Pápán töltött, az 1841/42. tanévet a pápai kollégiumban töltötte a hetedik, logikai osztály tanulójaként, és a Református Főiskolán az előadásokat is látogatta. Tanára, Tarczy Lajos ajánlására Horváth István ügyvédnél írnokoskodott. Baráti köre elsősorban a Főiskolai Képzőtársaság révén alakult ki, amelynek tevékeny tagja volt.

Verseket írt, szavalt, Heine és Schiller műveket fordított. A Képzőtársaság ma is őrzött Érdemkönyvéből tudjuk, hogy akkor még versei alá a Petrovics nevet írta, de Bárány Gusztáv: Literatúrai zsengek c. kéziratos művének hátlapjára már kétszer is leírta: Petőfy. Petrovicsból tehát Pápán lett Petőfi. Ekkor jelent meg nyomtatásban, Bajza Athenaeumában első verse, A borozó. A Pápán kiadott Népbarát c. naptárban is megjelent két verse. 1842 októberében ismét Pápán tartózkodott. Megélhetését azonban nem látta biztosítottnak, ezért november 2-án elhagyta a várost. Ezután csak 1843 tavaszán járt a Pápán, ahol barátai nagy örömmel ünnepelték a váratlan találkozást. Az iskolát nem látogatta, csak a Képzőtársaságot és a könyvtárat.”

4. A referenciális jelentéssík reprezentációját meghatározó sarokpontok: az interpretáció típusa, a multimedialitás, a felhasznált tudásbázisok

4.1. Az interpretáció típusa mint értelmezést befolyásoló tényező

Az, hogy a két — eltérő műfajba tartozó — szöveg referenciális jelentéssíkjának reprezentációját érdemes összevető szándékkal megvizsgálni, a két műfaj eltérő interpretációtípológiai besorolása alapján vetődik fel.

Kiindulópontként azoknak a feltehetően fennálló eltéréseknek a magyarázatához, amelyekre A borozó című vers és a Petőfi Sándor pápai tartózkodásáról szóló ismeretterjesztő prózai mű elemzésekor bukkanunk, érdemes tudatosítanunk a két szöveg — általánosan elképzelhető — interpretációjára jellemző sajátosságokat.⁵

⁵ PETŐFIS. JÁNOS szemiotikai textológia keretében meghatározott interpretációtípológiája a következő fő típusokkal számol (1997: 71–72, 2004: 94–95):

- a) A spontán interpretációt intuitív módon hozzuk létre.
- b) Az elméleti interpretációnak van egy meghatározott elméleti kerete mint szemléleti alap.
- c) Az értelmező interpretáció egy fizikai megvalósuláshoz formai szerveződést és vele összhangban lévő szemantikai felépítést rendel.
- d) Az értékelő interpretáció az értelmező interpretáció során végzett műveleteket előre meghatározott értékrendszer alapján minősíti.
- e) A strukturális interpretáció az értelmező interpretációnak mint eredménynek a felépítését értelmezi.
- f) A procedurális interpretáció a statikus relációk reprezentálásán túl olyan információkat is tartalmaz, amelyek a viszonyok logikai, oksági és időbeli összefüggéseire is vonatkoznak.
- g) A leíró interpretáció az interpretáció eredményét reprezentálja anélkül, hogy explicit érvelést is tartalmazna arra vonatkozóan, hogy miért az éppen adott interpretáció lett létrehozva.

Bármely költő bármely versének, előre meghatározott elméleti keretben történő, előre meghatározott szempontok szerinti elemző megközelítése jellemzően másodfokú, argumentatív, procedurális, értelmező, elméleti interpretációt kíván. — Az interpretáció elméleti, amelynek az elméleti kerete (mint szemléleti alap) a szemiotikai textológia.

— Az interpretáció értelmező, mert a vers fizikai megformálásához formai szerveződést, ezzel összhangban szemantikai felépítést rendel.

— Az interpretáció procedurális, mert a statikus jelentésviszonyok reprezentálásán túl ezeknek a viszonyoknak a logikai, oksági és időbeli összefüggéseit is feltárja.

— Az interpretáció argumentatív, mert explicit érvelést is tartalmaz, hiszen a szöveg jelentésreprezentációjának bemutatása komplex — javarészt tudományos, ugyanakkor az ünnepi kiadvány részeként személyes — célt is szolgál.

— Az interpretáció másodfokú, mert a szöveg fizikai szerveződéséhez szimbolikus jelentést rendelünk.

Az interneten olvasható ismeretterjesztő írás jelentésének reprezentációja elsőfokú, argumentatív, procedurális, értelmező, elméleti interpretációt kíván. Tehát a lírai költeményhez rendelhető interpretáció sajátosságaihoz képest az ismeretterjesztő írás interpretációja igazán markánsan egyetlen mutatóban tér el: ez a jelentés szó szerinti leképezése a lírai mű másodlagos (figuratív) jelentésleképezésével szemben. Alább látni fogjuk, hogy ez az eltérés a befogadói nézőpontban, valamint a befogadó által felhasznált tudásbázis elemeinek tekintetében is — a szemiotikai textológiai jelentésreprezentáció eszközeivel — megragadható eltéréseket implikál.

4.2. A befogadói intuíció elsődleges forrása, a tudásbázis aktiválója: a vizualitás

Noha a tanulmánynak nem célja a multimedialitás mélyreható vizsgálata, a jelentésreprezentáció szempontjából lényeges befogadói működés leírásában fontos tényező a vizuális megjelenítés hatásának jellemzése. A vizuális benyomás ugyanis a befogadói magatartás „pályára állása” szempontjából meghatározó. Elsődlegesen ez alapján születik meg a befogadó elvárása a szövegértelemmel kapcsolatban, és kerülnek előtérbe a tudásbázis bizonyos ismerethalmazai — például a szóban forgó szövegműfajra vonatkozóan —, illetve szorulnak a háttérbe más tudásbáziselemek.

h) Az argumentatív interpretáció a leíró interpretációra nem jellemző explicit érvelést is tartalmaz.

i) Az elsőfokú interpretáció során az értelmező egy adott fizikai megvalósuláshoz betű szerinti jelentést rendel.

j) A részlegesen figuratív interpretáció során egy adott fizikai megvalósulás elemeinek egy részéhez betű szerinti jelentést rendelünk, másik részéhez pedig figuratív (metaforikus, metonimikus stb.) jelentést. PETŐFI S. a szövegek legtöbbszörének értelmezését ide sorolja.

k) A másodfokú interpretáció során egy adott vehikulumhoz szimbolikus jelentést rendelünk, akkor is, ha a szöveg betű szerinti vagy figuratív interpretációt is lehetővé tesz. Ez az értelmező viszonyulás jellemzően költői szövegek jelentésreprezentációjában képzelhető el.

A vizuális, ezen belül a képi megjelenítéssel az utóbbi évtizedekben a vizuális kommunikáció tudománya hatékonyan foglalkozik, párbeszédbe állítva egymással azokat a tudományterületeket — közöttük a szemiotikát, illetve az ikonológiát —, amelyek a kép fogalmához valamilyen definíciót rendelnek, és valamilyen apparátust dolgoznak ki az (általánosságban véve) vizuális kódok elemzésére. A multimediális kommunikátumok⁶ vizsgálata a témakör rendkívül komplex megközelítését kívánja meg alapvetően két okból. Ezek egyike az, hogy a kép általános jelensége a nyelvi megformáláshoz rendelhető értelem mentális leképezését (beleértve a figuratív jelentésrepresentációt, a metaforaértelmezést stb.), valamint a fizikai értelemben vett képet is magában foglalja; utóbbi értelmezéséhez pedig a fizikai anyag, az üzenet, az ábrázolási mód komplex megközelítése szükséges. A másik ok az, hogy a nyelvi kódolás, ezzel együtt a szövegszerű kommunikáció értelmezése — a vizuális kommunikációtudomány talaján — argumentatív logikán alapszik, míg a fizikai értelemben vett képi ábrázolása asszociatív logikán. A vizuális kommunikáció tudománya a reprezentáció konkrét, anyagi aspektusából indul ki, majd jellemzően innen jut el a gondolati képig.

A vizuális kódolás elemző megközelítésének komplexitását jelen elemzés szempontjából azért fontos tudatosítanunk, hogy egyik oldalról lássuk, hogy jelen vizsgálat keretében a képi médium jelentésrepresentációjának pusztán az a síkja jut szerephez, amely a nyelvi elemekkel jelölt értelem reprezentációja, valamint az értelmező tudásbázisának leírása szempontjából releváns; másik oldalról pedig azt is láthassuk, hogy a szövegek jelentésrepresentációja a vizualitás tudományos reprezentációja irányába bővíthető.

Az intuícióra ható vizuális megjelenítés alapján aktivált tudásbázisnak két — egymástól jól elkülöníthető — halmaza van:

— **Az egyes szövegműfajok formai jegyeire vonatkozó ismerethalmaz** a konvencionális kollektív tudásbázisunk része, szöveghasználói tapasztalataink következménye.

— A valódi multimedialitás témakörébe tartozó illusztratív elemek szerepének megítéléséhez használt ismerethalmaz nem tekinthető egyértelműen konvencionális tudásnak. **Az ábrázolás különböző formáinak értelmezése** — egyúttal összekapcsolása és összevetése a verbálisan kifejezett tartalommal — **többsíkú tudásra és készségre támaszkodik**. Az ábrázoló funkciójú elemek (grafikák, fényképek stb.) értelmezése elsősorban tapasztalati természetű ismereteken alap-

⁶ PETŐFI S. JÁNOS értelmezésében „alkotója vagy valamely befogadója számára egy nyelvi objektum akkor minősül szövegnek, ha egy tényleges vagy feltételezett kommunikációs-szituációban egy tényleges vagy feltételezett kommunikatív funkció betöltésére alkalmasnak tekinthető. Ez általában azt jelenti, hogy egy adott vagy feltételezett kommunikációs-szituációt tekintve összefüggő és teljes (vagy interpretáció útján azzá tehető) tényállás-konfigurációt juttat kifejezésre, aminek következtében nyelvi konstrukciója is valamiféleképpen összefüggő és teljes (vagy interpretáció útján azzá tehető)” (1988: 224). Az így értelmezett szöveget kommunikátumnak nevezi.

szik, ugyanakkor fontos szerephez jut az analogikus gondolkodás. A kultúránkhoz köthető, nemzeti hovatartozással összefüggő szimbolikus ábrázolás értelmezésében a tradicionális kollektív tudás is szerephez jut. A nonfiguratív vizuális megjelenítés értelmezéséhez nemcsak tudás, hanem látásmód, kreativitás, asszociációs készség is szükséges.

Az elemzésre választott szövegek közül a verssel kapcsolatban jelen helyzetben — mivel az elemzés tárgya nem illusztrált szöveg — pusztán az első jelenségről beszélhetünk. A befogadó a saját szöveghasználói tapasztalataira támaszkodva a fizikai formát strófák egymásutánjaként azonosítja, és vele a líra műnemébe tartozó vers szövegműfajt „állítja párba”. Egyidejűleg mentális működése elvárásokat aktivál például a lírai hangvételre, az esztétikai minőségre, az átvitt és többletjelentésre, a bölcséleti tartalomra, az érzelmi hatásokra vonatkozóan.

A prózai szövegrészlethez rendelhető jelentés reprezentációja kapcsán mindkét említett tudáshalmazzal számolnunk kell. A verbális sík szemiotikai megformálása alapján a befogadó intuitíve — szöveghasználói tapasztalati tudása alapján — nem tudja leszűkíteni a lehetséges műfajok körét (mivel számos prózai formájú műfajt ismerhet), a befogadói magatartás, a szövegértelemmel kapcsolatos befogadói elvárások nagy valószínűséggel nem specializálódhatnak. Azonban a fizikai értelemben vett képi sík — a látkép, a három portré és a házról készült fénykép, valamint ezek weboldalra jellemző megjelenítése — a befogadónak az internetes ismeretterjesztő (tudománynépszerűsítő) műfajjal kapcsolatos tapasztalati tudását és az ezekkel összefüggő elvárásait aktiválják. A fizikai értelemben vett képek ábrázoló szerepük, ennél fogva közvetlenül hatnak a verbális síkhoz rendelt jelentés értelmezésekor a befogadó mentális működése nyomán létrejövő gondolati leképezésekre.

4.3. A referenciális jelentéssík elemző megközelítése a két szövegben

Az alábbiakban a szövegjelentés reprezentációjára ható, eddig tárgyalt sarokpontok ismeretében a Petőfi Sándor című szöveg(rész) és A borozó című vers referenciális jelentéssíkjának reprezentálását a szemiotikai textológia keretében definiált műveletek mentén végezzük el.

4.3.1. Az ismeretterjesztő szöveg referenciális jelentéssíkjának jellemzése

A szövegből kiemelt részlet magán viseli azokat a jellemzőket, amelyek a vizsgált referenciális jelentéssík elemzése szempontjából relevánsak (tehát nem jár adatvesztéssel az, hogy nem teljes szövegen hajtjuk végre az elemzés lépéseit).

Az ismeretterjesztő szöveg egységei — a prózai művek konstrukciójára jellemzően — az elemi egységektől (a szavaktól) a teljes szövegig egymásba épülő kompozíciós egységek hierarchikus viszonyából áll. A szavak mondatokba épülnek be, ez adja a kompozíció mikroszerkezeti szintjét. A mondatok sora —

az elemzett szövegrészben — két bekezdésbe szerveződik. Az első a pápai tartózkodás forgatókönyvét írja le, a második pedig a költővé érés forgatókönyvének lépéseit. Noha a szöveg fizikai formája nem felel meg teljesen a nyelvi szövegszerkesztés tipográfiai szabályainak, azt mondhatjuk, hogy a teljes szöveg (azaz a makrokompozíciós egész) öt bekezdésből áll, amelyek közül az első kettő az elemzés tárgya.

Az egyes bekezdések értelmezésekor aktivált fogalmi sémák statikus (nominális) tudáskeretelemeket és dinamikus (predikatív) forgatókönyvelemeket foglalnak magukban, amelyek több korreferencialánca szerveződve erősítik a jelentés lineáris folytonosságát. Így épül ki a szöveg lineáris kompozíciója, amelynek fő alkotóelemeit az alábbi táblázat foglalja össze.

	Nominális elemek		Predikatív elemek
<p>Petőfi Sándor 1841 márciusában felkereste Pápan tanuló rokonát, Orlay Petrich Soma. Néhány hetet Pápan töltött, az 1841/42. tanévet a pápai kollégiumban töltötte a hetedik, logikai osztály tanulójaként, és a Református Főiskolán az előadásokat is látogatta. Tanára, Tarczy Lajos ajánlására Horváth István ügyvédnél írnokoskodott. Baráti köre elsősorban a Főiskolai Képzőtársaság révén alakult ki, amelynek tevékeny tagja volt.</p> <p>Verseket írt, szavalt, Heine és Schiller műveket fordított. A Képzőtársaság ma is őrzött Érdemkönyvéből tudjuk, hogy akkor még versei alá a Petrovics nevet írta, de Bárány Gusztáv: Literatúrai zsengek c. kéziratos művének hátlapjára már kétszer is leírta: Petőfy. Petrovicsból tehát Pápan lett Petőfi. Ekkor jelent meg nyomtatásban, Bajza Athenaeumában első verse, A borozó. A Pápan kiadott Népművészet c. naptárban is megjelent két verse. 1842 októberében ismét Pápan tartózkodott. Megélhetését azonban nem látta biztosítottnak, ezért november 2-án elhagyta a várost. Ez-</p>	Petőfi Sándor	1841 márciusában	felkereste
	Orlay Petrich Soma	Pápan néhány hetet Pápan	töltött
	Tarczy Lajos Horváth István	1841/42. tanévet pápai kollégiumban Református Főiskolán	töltötte látogatta
	Heine Schiller	Főiskolai Képzőtársaság	írnokoskodott
	Petrovics Bárány Gusztáv		(verseket) írt szavalt fordított
	Petőfy Petrovicsból Petőfi	Pápan	írta
		Pápan	leírta lett
	1842 októberében Pápan	tartózkodott látta	
	november 2-án	elhagyta (a várost)	

után csak 1843 tavaszán járt a Pápán, ahol barátai nagy örömmel ünnepelték a váratlan találkozást. Az iskolát nem látogatta, csak a Képzőtársaságot és a könyvtárat.		1843 tavaszán Pápán	járt nem látogatta
--	--	------------------------	---------------------------

A prózai szöveg lineáris kompozíciójának fő alkotóelemei

A nominális korreferencialáncok között a szöveg jelentés-összefüggése szempontjából Petőfi Sándor korreferencialánca (*Petrovics, Petőfy, Petőfi*); a vele kapcsolatba kerülő személyek lánc (*Orlay Petrich Soma, Tarczy Lajos, Horváth István, Bárány Gusztáv*, ideértve *Heiné-t* és *Schiller-t* is); a kronotopológiai áttekintés elemeiként a helyszínek (*Pápán, pápai kollégiumban, Református Főiskolán, Főiskolai Képzőtársaság*), illetve az időpontok (*1841 márciusában, az 1841/42. tanévet, 1842 októberében, november 2-án, 1843 tavaszán*) révén létrejövő korreferencialitás irányítja a jelentésleképezést.

A predikatív referenciájú elemek a költő cselekvései, valamint az idővel és a helyszínekkel lexiko-szemantikai alapon gyakran használt predikátumok (*felkereste, töltött, töltötte, látogatta, írkokoskodott, írt, szavalt, fordított, írta, leírta, lett, tartózkodott, látta, elhagyta, járt, nem látogatta*). Az igei személyragok és a birtokos személyjelek konnexitást teremtő szerepe jelentős, döntően Petőfire vonatkozó nyelvtani utalások.

Mivel az ismeretterjesztő szöveg jelentését az értelmező — a szemiotikai textológiai interpretációtípológia kategóriáit alapul véve — első fokon (azaz szó szerint) képezi le, a szöveghez ezen az úton rendelt valóságvonatkozás feltehetően elfogadható számára az ábrázoló szöveg által jelölt, valóságosként feltételezett tényállásként. Az értelmezés műveletei során az értelmező a tudásbázisának számos elemére támaszkodik, amelyek között vannak tudás- és hiedelemelemek, feltevések, valamint az előbbieken alapuló elvárások.⁷

Annak a háttérben, hogy a szöveg értelmezésekor a befogadó milyen tudásbáziselemeket aktivál, többféle körülmény áll. A befogadó nemzeti hovatartozása, kulturális és szociokulturális beágyazottsága a talaja a kollektív tudásának: Petőfiről a nemzet költőjéről; Pápáról, hazánk emlékezethelyéről; a versről, közelebbről a dal műfajának sajátosságairól. Azok a tudásbáziselemek, amelyek — nem a közösség részeként feltételezett — egyén tapasztalásain alapulnak, hanem egyedi megismerési folyamatok eredményei, az értelmező tudati tartalékához tartoznak.

⁷ A szemiotikai textológia keretében a tudásbázisok három szektorba rendezhetők: a tudás/hiedelem, a feltevések és az elvárások szektorába. Bár PETŐFI S. pusztán mellékesen jegyzi meg, hogy „ez a sorrend az interszubbektivitás csökkenő foka érzékeltetéseként értelmezhető” (2004: 104). Ez a megállapítás a kommunikációs helyzetek értelmezést befolyásoló sajátosságainak egyik legfontosabb attitűdjére irányítja a figyelmet: a jelentésrepresentációt alapjaiban határozza meg a kommunikáló felek tudásbázisai közötti megfelelés, illetve átjárhatóság.

Ezek lehetnek Páparól, illetve a szövegben említett helyekről való konkrét tapasztalások, a megnevezett műveknek, a naptárnak az ismerete, valamint intertextuális relációkról való tudás, amely vonatkozhat Petőfiről és a költészetéről szóló más szekunder vagy szakmai irodalomra, de akár más Petőfi-költeményekre is.

A multimediális hatás az elsőfokú interpretációra elsősorban a tágabb kontextus megteremtésében, valamint a vizualitás ábrázoló funkciójában érhető tetten. Ha annak a weboldalnak, amely helyet ad az elemzett szövegnek, a képi eszközeit szemügyre vesszük, akkor egyrészt a verbális síkkal, másrészt az interpretáció során aktivált tudásbáziselemekkel a következő kapcsolódásokat fedezhetjük fel:

— A fejlécen lévő Jókai-arckép a referenciális jelentéssíkhhoz az alapján az értelmezői háttértudás alapján kapcsolódik, hogy Jókai Mór is Pápan volt diák, és Petőfivel baráti kapcsolatban állt.

— Pápa látképe az értelmező képzeletére hat, másképpen azéра, aki ismeri Pápát, és másként azéра, aki még nem járt ott. A referenciális jelentés reprezentációjába ezen a ponton beépül az a tudásbáziselem, hogy az ünnepelt Pápan, az akkori Széchenyi utcában nevelkedett, fiatal éveiben a Türr István Gimnáziumba járt, tehát fizikai értelemben is (és minden bizonnyal lelki értelemben is) része volt a tárgyi kontextusnak, amelyet a látkép ábrázol.

— A Petőfi Sándor-mellkép a költőt körülbelül azokban az éveiben az ábrázolja, amelyeket Pápan töltött, így a referenciális jelentés leképezésének műveletei során szorosan összekapcsolódik a verbális szöveg 'Petőfi Sándor' jelentésű elemeivel, valamint azokkal a nyelvtani utalásokkal, amelyeknek utalási értéke szintén a költő.

— A nádfedeles parasztház — az értelmező tudásbázisára hagyatkozva, mert a honlap nem segít a kép értelmezésében — a költő kiskőrösi szülőházát ábrázolja.

— Az emellett lévő képen Petőfi szülei láthatók. Ennek a képnek a referenciális jelentésértéke is a befogadó tudásbázisa alapján jön létre, a kép szerepére vonatkozó verbális irányadás hiányában.

Mivel számos, nemcsak tisztán nyelvi, hanem multimediális kommunikátum foglalkozik Petőfi Sándor pápai kötődésével, az intertextualitás a referenciális jelentés reprezentációjában a multimediális vonatkozásában is fontos szerephez jut. Példaként itt egyetlen blogbejegyzésre utalok, amelynek illusztrációjaként jelent meg az itt látható fénykép.⁸

⁸ A Dunántúlon született kiskőrösi emlékéve. <https://megvanirva.hu/a-dunantulon-szuletett-kiskorosi-emlekeve> (2023. február 23.)

4.3.2. A borozó referenciális jelentéssíkjának vizsgálata

A borozó című Petőfi Sándor-költemény referenciális jelentésének reprezentációját az interpretáció másodfokú jellege alapjaiban meghatározza, és ez teszi különbözővé a fentebb elemzett szövegétől. Önmagában véve az a befogadói tudás, hogy az irodalmi művek értelmezése általában legalább részben figuratív, az értelmezői működést (beleértve az értelmezőnek a jelentésre irányuló elvárását) az átvitt, másodlagos jelentések leképezése felé tereli. Ennek első mozzanata a költő Petőfi és a lírai én megkülönböztetése.

Ebben a műveletben az értelmező a tudásbázisának többféle tartalmi elemeire támaszkodhat, amelyeket a szóban forgó szöveg sajátosságai aktiválnak. Tapasztalati, szöveghasználói tudása lehet a dal — ezen belül a bordal —, valamint a szerepvvers műfajáról. Ezt az ismerethalmazt a szöveg nyelvi megformálása aktiválja: a vers nyelvezete egyszerű, közérthető, az esztétikum, a stílus nem kerül előtérbe, ritmusa dallamos, a népköltészetet idézi. A négy rövid sorból álló strófa hagyománytiszteletet sugallnak, kicsit talán a népies költészet felé véve az irányt.

A vers értelmezésében nemcsak a tapasztalati tudás, hanem hiedelmek és feltevések is szerephez jutnak, amelyek alapjául ugyan irodalmi kutatások szolgálnak, a kategória szemiotikai textológiai értelmezésében azonban ezeket mégsem tekinthetjük tudáselemeknek a közlés és a befogadás jelentős időbeli eltérése miatt. Mindezzel együtt az a hiedelem, hogy Petőfi nem szerette a bort, azt az értelmezői nézőpontot implikálja, hogy A borozó szerepvvers, azaz a költő egy a bort szerető lírai én bőrébe bújva teremt új nézőpontot, ezzel együtt újfajta világlátást: „És a bor vidám hevében | Füttyentek rád, zord világ!”

A referenciális jelentés reprezentációja során az itt körvonalazott tudásbázis az ismeretterjesztő szöveg értelmezésére jellemzőtől alapvetően eltérő értelmezői ösvényen indítja el a befogadót, amelyen az értelmezői attitűd a bölcséleti tartalomra, a vidám, kissé fölényes világszemlélet megnyilvánulásaira hangolódik az ábrázoló önkifejezés nyelvi megjelenésével szemben.

A **hierarchikus jelentésszerkezetet** a műfajból adódóan hagyományosan a mikro-, a mezo- és a makroszint következő szerveződése teremti meg: a mikroszinten a szavak szó szerkezetekbe, illetve mondatokba szerveződnek, amelyek megegyeznek a strófákkal, a második és a harmadik strófa kivételével, ahol egy-egy mondatfajtájában kiugró (kérdő, illetve felkiáltó) mondat indítja a versszakot. A többi strófa mindegyike egyetlen összetett mondat, amelynek jellemzően párhuzamosan szerkesztett egységei — a központosítás tekintetében egymástól pontosvesszővel, illetve kettősponttal elhatárolva — akár önálló mondatok is lehetnének. A mű mezoszintjére hármas tagolás jellemző. Az első strófa tartalma és hangulata erősen hat az értelmezői attitűdre: kétes értéket hirdető, dacoló,

csipkelődő, már-már kötekedő hangvételű a felütés. A középső három strófa erre ráerősítve stabilizálja a lírai én pozícióját az őt nem értők, akár az egész világ ellenében, az élete nehézségeire az ivást emelve ki megoldásként. A záró strófában az ekkor 19 éves költő szerepjátéka végtelenen bizarr képben mutatkozik meg. A három egység a makroszinten kapcsolódik össze egészé, amelynek globális kohézióját a cím erősíti, amely önmagában kétértelmű: magát a személyt is jelentheti, ugyanakkor az italozás helyszínét is.

A jelentéskontinuitás eszközeit vizsgálva megfigyelhető, hogy a hierarchikus kompozíció kapcsán a szöveg mezoszintjén említett szakaszolás a szójelentések szintjén is tetten érhető: a nominatív láncban a *bor* az első és az utolsó versszakban *borocska*, a predikatív láncban pedig szintén a szóban forgó két egységben használ Petőfi 'nevet' — vagy ebből származtatott jelentésű — szóalakokat (*nevetem*, *nevetve*).

Az alábbi táblázatban — a szövegben előforduló szavak eltérő betűtípusával is jelezve — láthatók a legmarkánsabb korreferencialáncok a szöveg nominatív és predikatív jelentéshálójában. A két uralkodó jelentésmező a boré (*borozó*, *borocska* 3-szor, *bor* 3-szor, *korty*), valamint a vidámságé (*gondüző* 2-szer, *vígan*, *vidám*, *nevetem*, *fütyentek*, *nevetve*). A borivással kapcsolatba hozott gondtalan vidámság külön, provokatív töltést kap a generikus jelentésű elemekből álló korreferencialánc révén (*életem*, *sors*, *istene*, *mindene*, *világ*, *halál*), kifejezve a lírai én ezekkel szembeni kötekedő fölényét. Az azonban, hogy ebbe a láncba a lírai én „nézőpontja” is bekerül az *életem* birtokos személyjele, a *kebelnek*, a *szívemet*, a *húrjaimra* jelentése (és némelyik birtokos személyjelezése) révén, a lírai éné mellett Petőfi különbségét is sugallja.

	Nominális	Predikatív	
A borozó Gondüző borocska mellett Vígan illan életem; Gondüző borocska mellett, Sors, hatalmad nevetem.	BOROZÓ BOROCSKA BOROCSKA életem sors	GONDÜZŐ VÍGAN GONDÜZŐ	ILLAN NEVETEM
És mit ámultok? ha mondom, Hogy csak a bor istene, Akit én imádok, aki E kebelnek mindene.	BOR istene kebelnek mindene		<i>ámultok</i> imádok
És a bor vidám hevében Fütyentek rád, zord világ! Szívemet hol annyi kinnak Skorpiói szaggaták.	BOR világ szívemet <u>kinnak</u> <u>skorpiói</u>	VIDÁM <u>zord</u>	FÜTTYENTEK <u>szaggaták</u>

Bor taníta húrjaimra Csalni nyájas éneket; Bor taníta elfeledni, Csalfa lányok, titeket.	BOR húrjaimra ÉNEKET BOR <i>lyányok</i>	<i>csalfa</i>	taníta taníta ELFELEDNI
Egykor majd borocska mellől A halál ha üzni jő: Még egy korty - s nevetve dülök Jégöledbe, temető!	BOROCSKA halál KORTY <u>jégöledbe</u> <u>temető</u>		<u>üzni</u> NEVETVE <u>DÜLÖK</u>

A borozó nominális és predikatív korreferencialáncai

A Petőfi-szakirodalom alapján — amely a vers értelmezésében alkalmazható tudásbázist gazdagítja eredményeivel — A borozó nyelvezetén érződik, hogy noha szerepversről van szó, az, ahogyan Petőfi hangvétele idomul a részeges ember fölényes típusához, nagyon is petőfis. A vers keletkezésének idején a Pápan tanuló, útját és egyéniségét kereső 19 éves Petőfi által kreált nyelvezet, illetve hangvétel mehökkenthetette az irodalom közönségének számító művelt réteget. Ma már ezzel kevésbé azonosulunk, hisz változott a nyelvi divat, a Petőfi-kép. Jóval inkább a költővé érés mementójaként tekintünk korai bordalának nyelvi jelenségeire.

Ahogy fentebb erről már szó volt, a referenciális jelentés leképezésének fontos támpontjai azok a tudáselemek, amelyek az értelmező egyéni szöveghasználói tapasztalatai révén állnak kapcsolatban az elemzett művel. Egy irodalmi mű esetében sokrétű intertextuális kapcsolódások gazdagítják az értelmezői attitűdöt: a borozó (és általában véve a bordalok) kapcsán a korszak divatja, a Petőfi számára mintaként szolgáló elődök vagy kortársak alkotásai, bár a szakma azt vallja, hogy a bordal nyelvezetének kitalálásában a költőnek alig lehettek mintái. Ahogyan az ismeretterjesztő szöveg kapcsán rávilágítottunk a multimedialitás értelmezést befolyásoló természetére, úgy a Petőfi Sándor bordalához rendelhető jelentés reprezentációja is táplálkozhat — az írott/nyomtatott verbális jelekben megragadható értelmi síkon kívül — multimedialis eszközökkel közvetített üzenetre. Azonban itt a multimedialitás nem az elemzett szöveg fizikai megformálásában, hanem a Petőfi-verssel intertextuális kapcsolatban lévő szöveg-, illetve kommunikátumváltozatok vizualitásában és akusztikumában érhető tetten.

A másodfokú interpretáció esetében az átvitt értelmezés lehetősége eleve nagyobb teret enged az értelmezői intuícióknak, amelyekre hatnak mind a vizuálisan megjelenített illusztratív elemek, mind pedig a hangoztatás eszközei akár szavalásról, akár megzenésítésről van szó. A szóban forgó költemény nyomtatásban megjelent változatai jellemzően vagy Petőfi Sándor portréjával egészülnek ki jelezve a szöveg Petőfi-kanonba tartozását, ezáltal befolyásolva az értelmezői

viszonyulást; vagy pedig klisészerű (csendéletet imitáló) szőlő, bor, hordó vagy terített asztal teremt a romantikára jellemző vizuális környezetet a verbális jelentés reprezentálásához. Előbbi Petőfi és a lírai én viszonyára, utóbbi a bordal műfaji jellemzőire, hangulatiságára irányítja az értelmező figyelmét.

A Csepregen működő Petőfi Sándor Művelődési Ház 2015-ös Szavazz Petőfire! elnevezésű kezdeményezésének illusztrációja a költő A borozó című verséhez

A hangzás különböző formáival kiegészített multimediális változatok vizsgálata külön tanulmány témája lehetne, amelyben külön foglalkozhatnánk a nyelvi-prozódiai jellemzők, valamint a zenei médium hatásával a jelentés leképezésére. Az interneten az elemző jócskán hozzáférhet az elemzett bordal olyan elszavalt vagy megzenésített változataihoz, amelyekhez az előadó hanglejtése, az alkalmazott szupraszegmentális eszközök, illetve a zenei környezet egyéni értelmezői attitűdöt teremt. Ez nagyon fontos, hiszen a hangoztatás — gondolván itt a multimediáltás mindegyik szóban forgó fajtájára — egy verbális szövegnek bizonyos értelemben a jelentésleképezése (a prozódia, illetve a zene „nyelvén”).

A színészek előadásai (szavadatai) révén értelmezhető jelentéstöbblet elsősorban abból adódik, hogy egyikük-másikuk milyen egyéni árnyalattal tölti fel a verbális elemek szerveződéséhez rendelhető feltételezett tényálláskomplexumot.⁹

A megzenésített multimediális változatok közül kettőt emelek ki, amelyek értelmezése között érzékletes az eltérés, ami a zenei sík számlájára írható.

⁹ Lakatos István színművész előadásában <https://www.youtube.com/watch?v=gFNU8WEm46I> (Letöltés: 2023. február 13.). A Petőfi200 emlékvén tiszteletére létrehozott csatornán közzétett előadást lásd <https://www.youtube.com/watch?v=6hh9iDgjb38> (Letöltés: 2023. február 13.).

A Kecskés Együttes (Kecskés László és együttese) akusztikus gitárral kísért produkciója nótázó hangulatú előadás a dobgitár dallamos, telt hangú kíséretében.¹⁰ Az értelmező számára a referenciális jelentés reprezentációja szempontjából a verbális közlés marad meghatározó.

Ehhez képest a négy fiatalból álló Kávészünet zenekar rockzenei produkciója, a megszokott elektromos zenekari hangszereléssel az értelmező számára közelebb hozza a 19 éves költő fiatalos lendületét.¹¹ A megzenésített kommunikátum szerkezete módosul a verbális szövegéhez képest: a bordal első strófájából refrén lesz, a többi strófa a verse része. A refrén gyakori ismétlésének — és az elektromos gitárszólo nyújtotta nyomatéknak — köszönhetően a részegség könnyed vídamsággal válik egyenlővé, amit a videoklip bohémságot, ugyanakkor delíriumot imitáló színhatásai és kuszasága is támogat. Az erőteljes zenei hatást a vizualitás olyan harmonikusan támogatja, hogy a két médium együtt jól meghatározott értelmezői kontextust teremt a verbális sík jelentésleképezéséhez.

5. Záró gondolatok

A tanulmány keretében arra vállalkoztam, hogy két szöveg (illetve szövegrész) referenciális jelentésének szemiotikai textológiai elemzése révén rávilágítsak arra, hogy egy szöveg jelentésének reprezentációjára jelentősen hat a műfaja, valamint a műfajjal összefüggésben az interpretáció természete, a verbális jeleken kívül a nem verbális jelekkel közvetített jelentés, valamint az interpretáció során felhasznált tudásbázis-elemek.

Az elemzések során láthattuk, hogy a szövegek műfaji jegyei — a befogadó értelmezői attitűdjére hatva és mozgósítva tapasztalati (és esetleg elméleti) tudását a szövegműfajokról — befolyásolják elvárását a szöveg értelmére vonatkozóan. Az elvárások szabadsága nagyon különböző az ismeretterjesztő írás, illetve a szerepvers (bordal) jelentését tekintve, ami nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy előbbi jelentésreprezentációja elsőfokú (azaz szó szerinti), utóbbié pedig dominánsan másodfokú (azaz figuratív, átvitt).

A multimediális elemek szerepe is eltérő. Az ismeretterjesztő szöveg — ebben a kérdéskörben kommunikátum — vizuális síkja, gondolván elsősorban az internetes oldalon megjelenő fényképekre, rajzokra, illusztratív szerepű, azaz a referenciális jelentés mentális leképezését segíti. Ehhez képest a lírai költemény multimedialitása — beleértve a vizualitást és akusztikumot is — főként a hangulatkeltés eszköze, s mint ilyen, a befogadónak nem a szó szerinti jelentésre irányuló elvárásaira hat, hanem a lelki és a mentális állapotára.

¹⁰ A Kecskés Együttes előadása a Petőfi é! Magyar dalok és táncok a romantika korszakából című album egyik darabja. <https://www.youtube.com/watch?v=YzKQZat6Aa4> (Letöltés: 2023. február 13.)

¹¹ https://www.youtube.com/watch?v=9B_zx9JOxLE (Letöltés: 2023. február 13.)

A tanulmány keretében ismertetett elemzés tovább részletezése a gondolatmenetben bemutatott szempontok mentén, valamint más szövegműfajok bevonása az ismertetett elemző megközelítésbe új adalékokkal gazdagíthatná a szövegműfaj, a felhasznált tudásbázis és a multimedialitás viszonyáról szóló eddigi ismereteinket.

Irodalom

- DOBI EDIT 2012. A szemiotikai textológiai jelértelmezés szerepe a szöveg jelentésrepresentációjában. *Magyar Nyelvjárások* 50: 107–116.
- DOBI EDIT 2013. A nem tipikus szövegek jelentésrepresentációjának egy kérdéséről. *Magyar Nyelvjárások* 51: 169–177.
- DOBI EDIT 2021. *A szemiotikai textológia hozadéka a szövegek jelentésrepresentációjában*. Nyelvtudományi Értekezések 170. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PETŐFI S. JÁNOS 1988. A szöveg mint interdiszciplináris kutatási objektum. *Magyar Nyelvőr* 112: 219–229.
- PETŐFI S. JÁNOS 1997. A szövegkutatás diszciplínakörnyezete. Szövegnyelvészet és szövegtan a szövegkutatásban. In: PETŐFI S. JÁNOS: *Officina Textologica 1. Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 71–72.
- PETŐFI S. JÁNOS 2004. *A szöveg mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai textológiai szövegszemléletbe*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Genre-specific features of the representation of referential meaning

In the framework of my study I illustrate, via analysis of two texts of different genres, how the genre of a text affects the representation of referential meaning. Referential meaning is the basic category of semiotic textological meaning analysis. It is complemented in the theoretical framework by three other meaning fields.

Referential meaning is not unfolded through operations of meaning-representation bounded in the systematic linguistic sense, but on the basis of the intuitions of the interpreter that guide the interpretation at the moment, and the knowledge-base content that can be activated at the moment.

The analysis demonstrates that the representation of the meaning of a text is significantly influenced by its genre and, in relation to it, by the nature of the interpretation, the meaning conveyed by non-verbal signs in addition to verbal signs, and the knowledge-base elements used in the interpretation.

Keywords: semiotic textological meaning analysis, referential meaning, interpretation

Dobi Edit
ORCID: 0000-0003-4196-7448
Debreceni Egyetem
dobi.edit@arts.unideb.hu